

hangi bir rivayetin yer almadığını belirtmiştir (II, 474).

İbnü'n-Nedîm, İbn Şenebûz'un (ö. 328/939) *Kitâbü Mâ hâlefe İbn Kesîr Ebû 'Amr* adında bir eseri olduğunu kaydetmiştir. Yedi, sekiz, on kıraatle ilgili hemen bütün eserlerde İbn Kesîr'in kıraatine yer verilmiş, ayrıca bu kıraati inceleyen müstakil kitaplar da yazılmıştır (bunlardan bazılarının yazma nüshaları için bk. *el-Fihristü's-şâmil*, I, 443; II, 468 [Nâfi' ve Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatıyla birlikte], 491, 520-522, 633, 671, 672, 682, 691).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 484; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 282; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 181; a.mlf., *et-Târîhu's-sağır* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Beyrut 1406/1986, I, 339, 341; İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhîf* (nşr. A. Jeffery), Kahire 1355/1936, s. 47-49; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1972, s. 65-66, 92-94, 163; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, Beyrut 1934, s. 11, 15, 19; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 142-143, 157; Enderâbî, *Kur'ânü'l-kur'ânü'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 65-73; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ'*, I, 77-92; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, s. 164; Nevevî, *Tehzîb*, Kahire, ts. (et-Tibâatü'l-münfirîyye), I, 283; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 245; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 468-471; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kur'ân* (Altıkulaç), I, 133, 197-203; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, V, 318-322; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 403-404; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 473-474; a.mlf., *el-İber*, I, 152; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 409-410; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcu'l-kâri'* (mübtet), Kahire 1315, s. 9; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, V, 236-238; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 443-445; a.mlf., *en-Neşr*, I, 115-121; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 367-368; Kastallânî, *Letâ'ifu'l-işârât* (nşr. Âmir es-Seyyid Osman - Abdüssabûr Şâhin), Kahire 1392/1972, I, 94-95; *el-Fihristü's-şâmil: 'ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kur'ân* (nşr. el-Mecmau'l-meleki), Amman 1987, I, 443; II, 468, 491, 520-522, 633, 671, 672, 682, 691; C. Brockelmann, "İbn Kesîr", *IA*, V/2, s. 761; J. C. Vadet, "İbn Kaṯīr", *EP* (İng.), III, 817; Ahmed Pâketçi, "İbn Kesîr", *DMBİ*, IV, 509-511.



TAYYAR ALTIKULAÇ

İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ

(أبو الفداء ابن كثير)

Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373)

Tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihî.

701'de (1301-1302) Busrâ'nın Müceydi-lülkarye köyünde dünyaya geldi (*el-Bidâye*, XIV, 21). 700 (1300-1301) yılında doğduğu da rivayet edilir (İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-*

ğumr, I, 45; İbnü'l-İmâd, VIII, 397-398). Kendisi fakih, hatip, şair ve edip olan babası öldüğünde (Cemâziyelevvel 703/Aralık 1303) üç yaşlarında olduğunu söyler (*el-Bidâye*, XIV, 32). İbn Kesîr 707 (1307-1308) yılında ailesiyle birlikte Dimaşk'a göç etti. Ağabeyi Kemâleddin Abdülvehhâb onun öğrenimiyle yakından ilgilendi; ilk fıkıh derslerini de ondan aldı ve 711'-de (1311-12) Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Daha sonra Burhâneddin İbrâhîm b. Abdurrahman el-Fezârî ve Kemâleddin İbn Kâdî Şühbe'den fıkıh okudu. Genç yaşta yazdığı *Ahkâmü't-tenbîh* adlı eserini hocası Burhâneddin el-Fezârî'ye arz edip onun takdirini kazandı. Usûl-i fıkha dair *Muhtaşaru İbni'l-Hâcib*'i Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'ye okuyup icâzet aldı. Ayrıca Şerefeddin İsâ el-Makdisî, Bahâeddin İbn Asâkir, Şemseddin Muhammed b. Muhammed eş-Şîrâzî, İshak b. Yahyâ el-Âmidî, Muhammed b. Ahmed b. Zerrâd, İbnü's-Şihne el-Haccâr, Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Makdisî ve Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'den hadis, Alemüddin el-Birzâlî ve Zehebî'den hadis ve tarih, Muhammed b. Şerefeddin el-Ba'lebekkî'den kıraat, Takıyyüddin İbn Teymiyye'den kelâm ve fıkıh dersleri aldı. Bu hocaları arasında daha çok Burhâneddin el-Fezârî, kayınpederi Yûsuf el-Mizzî, Zehebî ve İbn Teymiyye'den etkilendi. Bunların dışında Şemseddin el-İsfahânî, Ebû'l-Feth ed-Debûsî, Ali b. Ömer el-Vanî, Yûsuf el-Hutenî, Ebû Mûsâ el-Karâfî ve İbnü'd-Devâlibî el-Bağdâdî icâzet aldığı hocalarından bazılarıdır.

İbn Kesîr öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu. 11 Cemâziyelevvel 736'da (27 Aralık 1335) Dimaşk'ta Şâfiîler'e tahsis edilmiş olan Necîbiyye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 16 Muharrem 746'da (19 Mayıs 1345) Bahâeddin Mercânî'nin yaptırdığı Mizze Camii'nde hutbe okumak üzere görevlendirildi. Zehebî'nin 16 Zilkade 748'de (17 Şubat 1348) ölümü üzerine Dimaşk'taki Sâlihiyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Bu medresede verdiği ilk derse ulemâ, kadılar ve kalabalık bir halk topluluğu katıldı. Takıyyüddin es-Sübkî'nin 756'da (1355) vefatından sonra kısa bir süre Dimaşk'ta Dârü'l-hadîsi'l-Eşrefiyye'nin reisliğini yaptı. Ayrıca Dârü'l-Kur'ân ve Dârü'l-hadîsi't-Tenkiziyye'de ders verdi. 28 Şevval 767'-

de (8 Temmuz 1366) Emeviyye Camii'nde Fâtîha sûresinin tefsirini yaptığı derse melikü'l-ümerâ ve nâibü's-saltana Seyfeddin Mengliboğa, kadılar ve ileri gelen devlet adamları da katıldı.

Yönetim aleyhindeki her türlü isyana karşı olan İbn Kesîr, Memlûk Devleti ile olduğu kadar ulemâ ve halkla da iyi ilişkiler içindeydi ve hemen her konuda ılımlı bir politika takip edilmesinden yanaydı. 752'de (1351) Emîr Bayboğa Urûs'un başarısızlıkla sonuçlanan isyanından sonra Memlûk Sultanı el-Melikü's-Sâlih ile birlikte Dimaşk'a gelen Halife Mu'tazid-Bilâh, onu devlete bağlılığının bir mükâfatı olarak Demmâgiyye Medresesi'nde huzuruna kabul etti. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki bazı hadisleri güzel yorumlamasından dolayı kendisini kutladı (*a.g.e.*, XIV, 245).

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a küfür ettiği ve Emeviyye Camii'nde Sünnîler'le birlikte namaz kılmayı reddettiği için Mâlikî kadısı tarafından kırbaç cezasına çarptırılan Hilleli bir Şîî, daha sonra Dârüssaâde'de toplanan mahkeme heyeti tarafından idam cezasına mahkûm edildi (Cemâziyelâhîr 755/Haziran-Temmuz 1354). Bu mahkeme heyetinin üyeleri arasında İbn Kesîr de bulunuyordu. İbn Kesîr, 741 Şevvali sonunda (Nisan 1341) ulûhiyyet iddiasında bulunan Osman ed-Dekâki'nin yargılandığı Dârüssaâde'deki Dârüladî'de de üye olarak görev yaptı. Rebîülevvel 756'da (Mart-Nisan 1355) Kadılkudât Takıyyüddin es-Sübkî'nin, Altunboğa en-Nâsirî ve Kutluboğa el-Fahrî'nin yetimlerin mallarına el uzatmalarına göz yummakla itham edilmesi üzerine kurulan mahkemede görev aldı ve kadıyı savundu. 26 Rebîülevvel 766'da (21 Aralık 1364) Emîr Mengliboğa tarafından teşkil edilen ve Dârüssaâde'de toplanan mahkeme heyetinde de bulundu. Kanuna aykırı icraat yapmakla suçlanan Kadı Tâceddin b. Takıyyüddin es-Sübkî lehinde oy kullanarak Mengliboğa'nın takdirini kazandı (*a.g.e.*, XIV, 316-317).

762'de (1360-61) isyan ettiği için azledilen Dimaşk Valisi Baytemür Şâban 766'da (Nisan-Mayıs 1365) Dimaşk'a gelince onun şerefine *Şahîh-i Buḥârî*'nin ezbere okunması işini organize etme görevi İbn Kesîr'e verildi. Kıbrıs Frankları'nın İslâm ülkelerine karşı başlattıkları saldırıyı sürdürmeleri üzerine gerekli askerî tedbirleri alan Dimaşk Valisi Emîr Mencek 770'te (1368-69) halkın cihada katılması gerektiği konusunda ondan fetva istedi.

Bunun üzerine İbn Kesir *el-İctihâd fi talebi'l-cihâd* adıyla bir eser yazdı. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden İbn Kesir 26 Şaban 774'te (20 Şubat 1373) Dimaşk'ta vefat etti (İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 123). 15 Şaban'da (9 Şubat) öldüğü de rivayet edilir (İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 400). Vasiyeti uyarınca Dimaşk'ta Bâbünnasr dışındaki Süfiye Mezarlığı'na hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedildi.

"el-Hâfızü'l-muhaddis" unvanı verilen İbn Kesir'i Zehebî *Tezkiretü'l-huffâz*'ın sonunda çağdaşı olan muhaddisler arasında zikretmiş ve hadis ilminin çeşitli alanlarında verdiği eserler dolayısıyla kendisinden övgü ile söz etmiş, ayrıca ona "el-fakihü'l-müftî" lakabını vermiştir (*Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1508). İbn Kesir'den, camilerde verdiği umumi derslere ve dârü'l-hadislerdeki derslerine katılan çok sayıda talebe rivayette bulunmuştur. İbn Hicci, Sa'deddin en-Nevevî, İbnü'l-Cezerî Muhammed b. Muhammed, Bedreddin ez-Zerkeşî bunların en meşhur olanlarıdır.

Fıkhta Şâfiî mezhebine mensup olmakla beraber İbn Kesir diğer mezheplerin görüşlerine de açıktı. İbn Teymiyye'nin etkisinde kalarak Hanbelî kelâmını benimsemiş, hilâfetin Kureyşiliğini savunması dışında diğer dinî-siyasî konularda onun görüşlerine bağlı kalmıştır. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî ve Şehâbeddin es-Sühreverî gibi ilk sûfilerden saygıyla bahsetmiş, ancak tarikatları reddetmiştir. Şiiliğe karşı sert bir tavır takınmış, eserlerinde İsrâiliyat'a yer vermemiştir.

İbn Kesir hükümdarlar, emîrler, ulemâ ve halk nezdinde güvenilir bir şahsiyetti. Önemli dinî ve siyasî meselelerde onun fetvasına başvurulmuş ve verdiği kararlara uyulmuştur. Meselâ 22 Muharrem 767'de (9 Ekim 1365) Franklar'ın İskenderiye'yi yakıp yıkarak müslümanları öldürmeleri üzerine Memlük Sultanı el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân, yayımladığı bir menşurla Suriye'deki hristiyanların mallarının dörtte birinin müsadere edilmesini istemiş, Mısırlı fakihlerin fetvasına rağmen İbn Kesir bunun şer'an câiz olmadığını söylemiş (*el-Bidâye*, XIV, 314-315), sultan da onun görüşüne uymuştur.

Eserleri. A) Tarih ve Tabakat. 1. *el-Bidâye ve'n-nihâye**. İbn Kesir'in büyük tarihçiler arasında yer almasını sağlayan eser, başlangıçtan 767 (1365-66) yılına kadar gelen olayları kronolojik sırayla an-

latan on dört ciltlik umumi bir İslâm tarihidir. Tamamı basılan ve bazı bölümleri çeşitli başlıklar altında ayrıca neşredilen eser Mehmet Keskin tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (I-XIV, İstanbul 1994-1995). 2. *el-Fuşûl fi sîreti'r-Resûl*. İlk defa *el-Fuşûl fi ihtisâri sîreti'r-Resûl* adıyla neşredilen eser (Kahire 1357), daha sonra Muhammed İdû'l-Hatrâvî ile Muhyiddin Mestû (Beyrut-Dimaşk 1400; Mekke-Beyrut 1405/1985; Medine-Beyrut-Dimaşk 1413/1992) ve Seyyid b. Abbas el-Cüleymî (Kahire 1410/1990; Beyrut 1413/1993) tarafından yayımlanmıştır. 3. *Sîretü Ebî Bekr eş-Şiddîk* (*el-Bidâye*, VII, 18). 4. *Sîretü 'Ömer b. el-Hattâb* (a.g.e., VII, 18). 5. *Sîretü Mengliboğa* (Mâ yüntekâ ve yûbteğâ min sîreti Mengliboğa). el-Melikü'n-Nâsir Hasan'ın memlûklerinden, onun Halep ve Dimaşk nâibi olan Emîr Mengliboğa'nın hayatına dairdir (Sehâvî, s. 554). 6. *Tabakâtü fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (*Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyîn*). Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Ali Zeynühüm tarafından Abâdî'nin zeyliyle birlikte üç cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1413/1993). İbn Kesir bu eserinde Sübkî ile olan fikrî ihtilâflarını da

ortaya koymuştur. 7. *et-Tekmil fi ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ'* ve'l-mecâhil. Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl* ve Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl* adlı eserlerinin bazı ilâvelerle ihtisarından ibarettir (*el-Bidâye*, IX, 97; *Keşfü'z-zunûn*, I, 471).

B) Tefsir. 1. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm**. Rivayet tefsirleri arasında önemli bir yeri olan ve birçok defa basılan eser (Kahire 1342/1923, 1390/1971; Beyrut 1980, 1416/1996; İstanbul 1984; Riyad 1418/1997) Hacı Bekir Karlığa ve Bedreddin Çetiner tarafından *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (I-XVI, İstanbul 1983-1988, 1993-1994). Yûsuf Abdurrahman Mar'âşî tefsirde geçen hadisleri alfabetik olarak sıralamış ve *Fihrisü ehadîs-i Tefsiri İbn Kesir* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1986). 2. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* (Kahire 1343, 1348/1929; Beyrut 1407/1987; nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ, Cidde-Beyrut-Dimaşk 1408/1988). Ahmed Hamdî İmâm bu eserden yaptığı seçmeleri *Muhtârât min Fezâ'ilü'l-Kur'ân* adıyla yayımlamış (Kahire 1981), Mehmet Sofuoğlu da eseri *Kur'an'ın Faziletleri* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1978).

C) Hadis. 1. *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-akvâmi's-senen* (*el-Hedy ve's-senen fi ehadîsi'l-mesânîd ve's-sünen*). Eserde, *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Amr el-Bezzâr'ın müsnedleriyle Taberânî'nin iki mu'ceminde mevcut hadisler ele alınmış, bu eserlerde rivayeti bulunan sahâbeler alfabetik olarak sıralanıp bütün rivayetleri bir araya getirilmiş, sahâbî ve diğer hadis râvilerinin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. *Câmi'u'l-mesânîd* Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Mekke 1411/1990) ve Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (I-XXXVII, Beyrut 1415/1994) tarafından neşredilmiştir. 2. *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *Mukaddimetü İbnî's-Salâh** diye tanınan *'Ulûmü'l-hadîs* adlı eserinin özeti olmakla birlikte İbn Kesir esere önemli ilâvelerde bulunmuş, ihtilâflı konularda kendi tercihini belirtmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir tarafından *el-Bâ'isü'l-haşiş şerhu İhtisâri 'ulûmi'l-hadîs* adıyla şerhedilerek yayımlanan eser (Kahire 1355, 1370, 1377/1958; Beyrut 1387; Riyad-Dimaşk 1414/1994, 1417/1996) daha çok *el-Bâ'isü'l-haşiş* adıyla meşhur olmuştur. 3. *Müsnedü'l-Fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hâfız 'Ömer b. Hattâb ve akvâlühû 'alâ ebvâbi'l-ilm*. Hz. Ömer'in Resûl-i Ekrem'den doğrudan rivayet ettiği hadislerle

İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinin Mahmûd Sırvânî tarafından *Tercemetü'l-Bidâye ve'n-nihâye* (*Terceme-i Târih-i İbn Kesir*) adıyla Türkçe'ye çevrilen nüshasının III. cildinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâti, nr. 4265)



ri ihtiva eden eser, müellifin *Müsnedü's-Şeyhayn* adlı kitabının Hz. Ömer'in rivayetlerini içine alan kısmı olmalıdır (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-II, Dimaşk-Kahire 1411/1991; Mansûre 1412/1992). 4. *Tuhfetü't-tâlib bi-ma'rifeti ehadîsi Muhtaşari İbnü'l-Hâcib*. İbnü'l-Hâcib'in *Muhtaşarü'l-müntekâ* adlı eserindeki hadislerin tahrîci olup Abdülğanî b. Humeyd b. Mahmûd el-Kübeysî tarafından neşredilmiştir (Mekke 1406/1986). 5. *Tahrîcü ehadîsi edilleti't-Tenbîh*. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin Şâfiî fıkıhına dair muhtasar eserindeki hadislerin tahrîcine dair olan kitabın Muhammed İbrâhîm es-Sâ-merrâî tarafından tahkik edildiği belirtilmektedir (Muhammed ez-Zuhaylî, s. 159). 6. *Ahkâmü's-şuğrâ (şagîr) fi'l-hadîs*. Müellif bu adla bir eser yazdığını bizzat ifade etmektedir (Ahmed Muhammed Şâkir, s. 202). 7. *el-Ahkâmü'l-kebir*. Hadis, tefsir ve hac bahsine kadar fikhî konulardan bahseden bir eser olup (*el-Bidâye*, III, 524) İbn Kesîr çeşitli kitaplarında buna atıfta bulunmuştur (Ahmed Muhammed Şâkir, s. 35, 202). 8. *Muhtaşarü'l-Medhal ilâ Kitâbî's-Sünen li'l-Beyhakî*. Müellif, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'ini ihtisar ettiği metotla Beyhakî'nin *el-Medhal*'ini de ihtisar ettiğini belirtmiştir (a.g.e., s. 17-19). 9. *el-Mukaddimât*. Hadis ilimlerine dair olup müellif bu eserine de atıflarda bulunmuştur (a.g.e., s. 17-18, 97, 102). 10. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî* (*el-Bidâye*, III, 3; XI, 33).

D) Fıkıh. 1. *el-İctihâd fî talebi'l-cihâd*. Memlûkler'in Dimaşk nâibi Seyfeddin Mencek'in isteği üzerine Haçlılar'a karşı müslümanları cihada teşvik amacıyla yazılan eserde İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'iyye*'sinden istifade edilmiştir. İlk defa 1347'de (1928) yayımlanan eser daha sonra Abdullah Abdürrahîm Useylân (Riyad 1401/1981, 1402/1982, 1412/1992) ve Muhammed Zeynühüm (Kahire 1413/1993) tarafından neşredilmiştir. 2. *İrşâdü'l-fakih ilâ ma'rifeti edilleti't-Tenbîh* (nşr. Behcet Yûsuf Hamed Ebû't-Tayyib, Beyrut 1416/1996). 3. *Ahkâmü't-Tenbîh*. İbn Kesîr'in ilk eseri olup Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbîh*'ine şerh mahiyetinde yazılmıştır. Müellif, bu eserinin hocası Burhâneddin el-Fezâ-rî'nin takdirini kazandığını belirtir (a.g.e., XII, 125). 4. *Kitâbü's-Semâ'î*. Mûsikinin hükmüne dairdir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1002; İbn Kesîr'in diğer eserleri için bk. *Tuhfetü't-tâlib*, neşredenin girişi, s. 35-37; Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, s. 199-216; Muhammed ez-Zuhaylî, s. 150-183).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 3, 524; VII, 18; IX, 97; XI, 33; XII, 124-125; XIII, 155, 164; XIV, 21, 25, 26, 31-34, 46, 120, 126, 127, 131-132, 134, 150, 158, 179, 183, 189-192, 204, 216, 245, 263, 281, 295-296, 312, 314-318, 321; a.mlf., *el-İctihâd fî talebi'l-cihâd* (nşr. Abdullah Abdürrahîm Useylân), Riyad 1402/1982, neşredenin girişi, s. 9-34; a.mlf., *el-Fuşûl fî şireti'r-Resûl* (nşr. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû), Beyrut 1413/1992, neşredenlerin girişi, s. 9-71; a.mlf., *Câmî'u'l-mesânîd ve's-sünen* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1411/1990, neşredenin girişi, I, 20-34; a.mlf., *Tuhfetü't-tâlib bi-ma'rifeti ehadîsi Muhtaşari İbnü'l-Hâcib* (nşr. Abdülğanî b. Humeyd b. Mahmûd el-Kübeysî), Mekke 1406/1986, neşredenin girişi, s. 21-52; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, IV, 1508; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 85-86; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 373-374; a.mlf., *İnbâ'u'l-gümûr*, I, 45-47, 400; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 123-124; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, II, 414; Sehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbih*, s. 554; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 523-524; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1368/1948, I, 36-37; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-mufesssîn*, I, 111-113; *Keşfü'z-zunûn*, I, 10, 19, 228, 280, 439, 471, 550, 573; II, 1001, 1002, 1005, 1162, 1521, 1840; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaûd), VIII, 397-398; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 153; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 339-340; Brockelmann, *GAL*, II, 60-61; *Suppl.*, II, 48-49; a.mlf., "İbn Kesîr", *İA*, V/2, s. 762; *İzâhu'l-meknûn*, II, 194; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errrihin fî 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 196-200; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşîs*, Kahire 1377/1958, s. 17-19, 35, 97, 102, 202; Donald Presgrave Little, *An Introduction to Mamlûk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 69-73; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 203-207; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 203; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 205-206; J. D. McAuliffe, "Quranic Hermeneutics: The Views of al-Tabarî and Ibn Kathîr", *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'ân* (ed. Andrew Rippin), New York 1988, s. 46-62; Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, *Mukaddimetü'l-Câmî'i'l-mesânîd*, Beyrut 1415/1994; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 83-85; Muhammed ez-Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkı*, Dimaşk 1415/1995; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 196-198; Henry Laoust, "İbn Kâfir Historien", *Arabica*, II, Leiden 1955, s. 42-88; a.mlf., "İbn Kathîr", *EP* (İng.), III, 817-818; Muhammed Râşid, "İbn Kesîr: hayâtühü ve mü'ellesâtüh", *Mecelletü'l-mecma'i'l-ilmî el-Hindî*, V/1-2, India 1980, s. 241-244; İsmail Cerrahoğlu, "İbn Kesîr ve Tefsîr", *AÜİFD*, XXV (1982), s. 45-69; Ali Eroğlu, "Meâlimü't-tenzil ve Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azim Tefsirleri Üzerine Bir Mukayese", *EAÜİFD*, IX (1990), s. 280-303; Hülûl Cevdet Feret, "Dirâse mukârene li-mazmûni sene 615 h./1218 m. fî küllin mine'l-kitâbeyni't-tâliyeyn", *Târîhu'l-'Arab ve'l-'âlem*, sy. 150, Beyrut 1415/1994, s. 65-79; Yûsuf Rahîmîlû, "İbn Kesîr", *DMBİ*, IV, 511-514.



ABDÜLKERİM ÖZYAYDIN

İBN KEYSÂN

(ابن كيسان)

Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed
b. İbrâhîm (Muhammed)
b. Keysân en-Nahvî el-Bağdâdî
(ö. 320/932 [?])

Dil, edebiyat,
tefsir ve hadis âlimi.

Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Bazı lehçelerde "hile, ihanet" anlamına gelen Keysân kelimesi kendisinin, babasının veya dedesinin adı ya da lakabıdır. İbnü'n-Nedîm bu kişinin nahiv âlimi olduğunu, ancak dalgınlığından dolayı rivayetlerine pek güvenilmediğini söyler. Aynı vasfı Halîl b. Ahmed, Ebû Ubeyde et-Teymî ve Halef el-Ahmer'in öğrencisi olan ve Keysân en-Nahvî diye bilinen Horasan asıllı Ebû Süleyman Muarref b. Dehsem (Dehşem / Dirhem) el-Hüceymî için de geçmektedir. İbn Keysân'ın soyunun bu şahsa dayanması, dolayısıyla aslen Horasanlı olması kuvvetle muhtemeldir.

Keskin bir zekâyâ, güçlü bir muhake-me ve hâfızaya sahip olan İbn Keysân, değişik kültürle olan merakı sebebiyle önce Kûfe dil mektebinin öncüsü Sa'leb'in derslerine devam etti. Ondan Kûfe nahvini öğrendikten sonra Basra dil mektebi lideri Müberred'in derslerini takip ederek iki mektebin görüşlerini ve aralarındaki ihtilâflı meseleleri öğrenme imkânı buldu. Bu mekteplerin görüşlerini uzlaştıran şiir râvisi, dil, lugat ve ahbâr âlimi Ebû Amr Bendâr b. Abdülhamîd el-Kerhî el-İsfahânî'den istifade etti (Süyûtî, I, 476).

Hatîb el-Bağdâdî gibi bazı müellifler İbn Keysân'ın vefat tarihini 10 Zilkade 299 (28 Haziran 912) olarak kaydetmişlerdir. Ebû Gâlib el-Mağribî ise Ebû Hayyân et-Tevhîdî ile (ö. 414/1023) Ebû İshak es-Sâbî'nin (ö. 384/994) onun derslerine devam etmelerini ve ondan nakillerde bulunmalarını dikkate alarak 320 (932) yılında öldüğünü söyler. Yâkût er-Rûmî de bu görüşü desteklemektedir (*Mu'cemü'l-üdeba*, XVII, 141).

Eserlerinde nahiv kavramlarının tanımları üzerinde duran, ayrıca hem nahivcilerin hem mantıkçıların tanımlarına yer veren İbn Keysân'ın iyi bir mantık bilgisine sahip olduğu ve kelâm âlimlerinin yöntemlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır. İbn Keysân, Sa'leb'in Kûfe ve Basra dil